

Зарубіжні авторські зібрання

Фрідріх

Кіцше

Весела
наука

(«la gaya scienza»)

Харків
«ФОЛІО»
2020

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

КНИГА ПЕРША

1

Вчителі — про мету існування. Хоч прихильним, а хоч злим оком дивлюсь я на людей, я завжди бачу їх — усіх разом і кожного окремо — зосередженими на одному завданні: вони роблять те, що стосується збереження людського роду. І, звичайно ж, не з любові до цього роду, а тільки тому, що немає в них нічого не давнішого, потужнішого, невблаганнішого, непереборнішого за цей інстинкт — бо він є сутністю нашого роду й племені. Хоча ми, через свою звичну короткозорість, охоче беремося до розрізнення ближніх своїх на корисних і шкідливих, добрих і поганих, по триваліших роздумах і зваживши на масштаби справи, ми втрачаємо впевненість у доречности такого ретельного розподілу і, зрештою, полишаємо його. Навіть найшкідливіша людина може виявитися найбільш корисною з точки зору збереження виду, оскільки вона плекає у собі — чи, завдяки своїм діям, в інших — імпульси, без яких людство давно б зледаціло і занепало. Ненависть, зловтіха, хижість, властолюбство і решта того, що називають злом, належить до дивовижної економіки збереження виду — безперечно, вкрай дорогої, марнотратної і, в цілому, доволі безглуздої економіки, що, однак, досі переконливо виправдала себе у збереженні нашого виду. Я, зрештою, не знаю, чи здатний ти, мій любий товаришу, мій ближній, жити на шкоду роду людському, тобто «нерозумно» й «погано»: те, що могло завдати шкоди виду, ймовірно, вимерло впродовж тисячоліть і тепер є однією з речей, недоступних навіть Богам. Віддайся цілковито

своїм найкращим чи найгіршим бажанням, і, перш за все, загинь! — в обох випадках ти, ймовірно, у який-небудь спосіб, таки виявишся заступником і благодійником людства і, відповідно, здобудеш серед людей і хвалу, і глузи! Однак ти ніколи не знайдеш того, хто зміг би сповна висміяти тебе, індивіда, так, щоб ясно донести до твоєї свідомості твою мушину нікчемність і жаб'ячу вбогість! Сміятися з себе так, щоб висміяти себе з усією повнотою правди — для цього досі кращим з кращих бракувало відчуття правди, а найобдарованішим бракувало генія! Можливо, сміх іще має своє майбутнє! Воно настане, коли людство засвоїть абсолют «вид є всім, хтось є нічим» і кожне отримає доступ до цього остаточного звільнення і безвідповідальності. Ймовірно, тоді сміх з'єднається з мудрістю, ймовірно залишиться тільки «весела наука». На разі ж, становище геть інакше, на разі, комедія існування ще не усвідомлена як така, на разі ще тривають часи трагедії, часи моралі й релігії. Що означає постійна поява дедалі нових основоположників моралі та релігій, заводіїв боротьби за моральні оцінки, вчителів каяття і релігійних воєн? Що означають ці герої на цій сцені? Бо інших героїв досі не було, а все решта, час від часу вигулькуючи, завжди служило цим героям суто для опертя — чи то як сценічна техніка і куліси, чи в ролі довірених осіб і камердинерів. (Поети, наприклад, завжди були камердинерами певної моралі.)

Зрозуміло, що ці трагіки теж діють в інтересах виду, хоча самі вони сповнені вірою, що служать справі Божій і як Божі посланці. Вони також сприяють життєдіяльності виду, просуваючи його віру в життя. «Варто жити, — цвенькає кожне з них. — Таки є щось у цьому житті. Щось стоїть за цим життям, щось лежить під цим життям, бережись себе!». Той потяг, притаманний як найвищим особистостям, так і найнікчемнішим людяцям, інстинкт збереження виду, виступає час від часу як розум і пристрасть духу; тоді він оточує себе блискучим почетом причин і вперто силкується забути, що він в основі своїй інстинкт, імпульс,

дурість, безпідставність. Життя треба любити, оскільки..! Людина має служити собі і ближнім, оскільки..! Хоч би як вони називалися і нині, і повсякчас, оті всі «має» і «оскільки»...Для того щоб усе, що відбувається неминуче і самовільно і без жодної мети, відтепер видавалося таким, що слугує певним цілям, і світило людині як розум і остання заповідь, етичний ментор виступає вчителем мети існування; для цього він винаходить інше, відмінне існування, і, за допомогою своєї нової механіки, знімає старе буденне існування з його старих буденних завіс. Так! Він, звісно, не хоче, щоб ми сміялися ні з того існування, ні з себе самих, ні з нього. В його уявленні хтось завжди є кимсь, чимсь першим, і останнім, і безмежним; для нього немає ні виду, ні сум, ні нулів. Хоч би якими безглуздими і химерними були його винаходи й оцінки, хоч би наскільки хибно він розумів хід природних подій і заперечував природні умови (а всі етики були такі дурні й протиприродні, що людство б згинувало, якби ним заволоділа бодай котрась із них), щоразу, коли «герой» виходив на сцену, досягалося щось нове — страхітлива протилежність сміху, а саме — глибоке потрясіння багатьох людей від думки: «Так, варто жити! Так, я вартий того, щоб жити!»; життя і мені, і тобі, і всім нам знову робилося цікавим.

Безперечно, з часом і сміх, і розум, і природа брали гору над кожним з тих чудових учителів: коротка трагедія, зрештою, завжди поверталася до вічної комедії існування, і «хвили незліченних реготів», висловлюючись зворотом Есхіла, мають, врешті-решт, залляти навіть найбільшу з цих трагедій. Але, попри весь той виправний сміх, невпинну появу дедалі нових учителів з мети існування, зазнала зміни людська природа як така, і вона тепер має потребу, саме потребу в появі чергових учителів і теорій «призначення». Людина поступово перетворилася на фантастичну тварину, яка, більше за будь-яку іншу істоту, силкується задовільнити умову існування: людина має час від часу переконувати себе, що вона знає, чому існує; рід людський не може про-

цвітати без періодичного підтвердження впевненості у житті! Без віри в сенс життя! Знову й знову рід людський постановлятиме: «Є щось таке, з чого категорично не можна сміятися!». А найобережніший філантроп докине: «Не тільки сміх і весела мудрість, але також трагізм з його піднесеною ірраціональністю належить до необхідних засобів збереження виду!».

А отже! Отже! Отже! Чи ви мене розумієте, брати мої? Чи розумієте ви цей новий закон припливу й відпливу?

Ми теж маємо свій час!

2

Інтелектуальна совість. Я безнастанно отримую той самий досвід, і я щоразу чиню йому опір, не бажаючи вірити у те, на що повсякдень наштовхуюся лобом: переважній більшості бракує інтелектуальної совісті; мені часто здається, що з такою вимогою навіть у густо заселених містах маєш почуватися самотнім, як у пустелі. Усі дивляться на тебе здивованими очима і далі послуговуються власними терезами, називаючи оце добром, а оте — злом, і ніхто не почервоніє з сорому, якщо зауважиш, що гирьки не відповідають заявленій масі; твої сумніви навіть не викликають обурення — з тебе, либонь, просто посміються. Я хочу сказати, що переважній більшості не видається ганебним вірити у те чи те і відповідно до цього жити, не беручи до уваги найсвіжіші і найнадійніші аргументи «за» і «проти» і взагалі не переймаючись жодними аргументами; найбільш обдаровані чоловіки і найблагородніші жінки досі належать до цієї «переважної більшості з них». Та, як на мене, що важить доброта, витонченість і геніальність, коли особа, наділена цими чеснотами, млява у почуттях і судженнях, коли прагнення до визначеності не є для неї найпотаємнішим бажанням і найглибшою потребою — тим, що відділяє вищі особистості від людців! Я відзначав ненависть до розуму в деяких благочестивих людей і бував

за це вдячний їм — принаймні, вони тим виявляли лихе інтелектуальне сумління! Але стояти посеред цього *rerum concordia discors*¹ і всієї дивовижної невизначеності й неоднозначності існування і не ставити питань, не тремтіти від жадання і захвату допитування як такого, навіть не відчувати ненависти до допитувача, а тільки мляво з нього кпити — оце я вважаю ганебним, і саме цього відчуття я насамперед шукаю у всіх і кожного — якесь навіженство переконує мене безнастанно, що кожна особа — як особистість — має таке відчуття.

Таким є мій штиб несправедливості.

3

Шляхетне і тривіальне. Тривіальним особам усі шляхетні, великодушні почуття видаються недоречними, а тому насамперед неймовірними: почувши про щось таке, вони кліпають очима, кажуть: «За цим, либонь, ховається якась велика вигода, тут діло нечисте». Вони підозріливо ставляться до шляхетності, вбачаючи у ній пошуки переваг кружним шляхом. Якщо ж вони наочно переконуються у відсутності корисливих намірів і прихованих вигід, то вважатимуть шляхетну особу такою собі дурепою: зневажають таку в її радощах і насміхаються з блиску її очей. «Як можна радіти, втрачаючи, як можна, маючи розплющені очі, діяти собі у збиток! Схильністю до шляхетності, мабуть, виявляється якась мозкова хвороба», — розмірковують вони зневажливо, так, якби зневажали радість, яку божевільний отримує від своєї ідеї фікс. Тривіальна вдача вирізняється саме тим, що неухильно дбає про свій інтерес і що спрямування на мету і вигоду сильніше в ній за найпотужніші інстинкти; не спокуситися під дією цих інстинктів на недоцільні дії — у цьому її мудрість і її почуття власної гідно-

¹ *rerum concordia discors* (лат.) — гармонія суперечностей, узгодженість через суперечності.

сті. У порівнянні з нею вища натура виявляється менш розумною, оскільки шляхетний, щедрий, жертвний насправді підпорядковується своїм пориванням, і в найкращі миттєвості його розум має перепочинок. Звір, який наражається на смертельну небезпеку, захищаючи дитинчат, або ризикує життям, слідуючи за тічною самкою, не думає про небезпеку і смерть; його розум теж бере паузу, оскільки ним володіє втіха від задоволення своїм виводом, від потягу до самки й страх втрати цієї втіхи; відтак, подібно до шляхетних і щедрих, звір стає дурнішим, ніж був. Почуття задоволення і невдоволення досягають такого ступеня, що інтелект має або замовкнути, або йти до них на службу; тоді серце переміщається у голову людини, і ми говоримо про «пристрасть». (Можливі, звісно, протилежні ситуації, сказати б, «пристрасть навиворіт», як, наприклад, у Фонтенеля, якому хтось — як розповідають, — поклавши руку на його груди над серцем, сказав: «Те, що ви тут маєте, любий, це теж мозок».) Саме нераціональність або викривлену логіку пристрасти зневажає тривіальний у шляхетному, особливо, якщо вона спрямована на об'єкти, цінність яких видається тривіальному геть фантастичною і довільною. Його дратує той, хто підпорядковується череволубству, але він розуміє спокусу, яка тут царює; натомість він категорично не розуміє, як, наприклад, заради пристрасті до пізнання можна поставити під загрозу свої здоров'я і честь. Смак вищої природи спрямований на винятки, на речі, які, зазвичай, залишають інших байдужими і позбавлені явної солодкості; вища натура має свою особливу міру вартости. Але то радше упередження, буцімто, вона не посідає звичайної міри вартости; насправді ж, вона радше послуговується своїми уявленнями про цінність і нікчемність як загальнопоширеними і, таким чином, стає незрозумілою та непрактичною. Лише зрідка вища натура зберігає стільки здорового глузду, що здатна розуміти пересічних людей і поводитися з ними як з такими — частіше, вона вірить, що її пристрасть наявна, як прихована пристрасть, в усіх, і саме така віра спов-

ЗМІСТ

Передмова до другого видання.	5
Глузи, лукавство і помста. <i>Вішована прелюдія по-німецьки</i>	12
Книга перша.	27
Книга друга	71
Книга третя	111
Книга четверта	162
Книга п'ята	210
Додаток. <i>Пісні князя Фогельфрая</i>	272